

Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців

Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ росії ПРОТИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЧАСУ І ЗАВДАННЯ КРАЄЗНАВЦІВ

**(до 80-річчя доктора історичних наук, професора
Віктора Степановича Прокопчука)**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(м. Хмельницький, 26 липня 2024 р.)

Хмельницький
2024

Богдана Карабін,
м. Глухів

**М. Ф. ПОНОМАРЕНКО ТА ВІДРОДЖЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО
РУХУ НА ЧЕРКАЩИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
1980-Х – 1990-Х РР.**

Визначено роль постаті золотоніського краєзнавця Михайла Федоровича Пономаренка в організаційно-краєзнавчій діяльності на Черкащині в другій половині 1980-х–1990-х рр. Шляхом аналізу архівних матеріалів встановлено, що М. Пономаренко проявив себе в окреслений період як активний учасник відродження краєзнавчого руху на Черкащині та розбудови краєзнавчого руху в Україні загалом. Встановлено, що завдяки плідній публікаційній активності М. Пономаренко висвітлював наріжні проблеми історичного краєзнавства в останній третині ХХ ст.

Ключові слова: Всеукраїнська Спілка краєзнавців, краєзнавство, конференція, організаційно-краєзнавча робота, УТОПК.

З початком перебудовчих процесів другої половини 1980-х рр. золотоніський педагог, дослідник та громадський діяч М. Пономаренко разом з іншими подвижниками краєзнавства активно виступав за захист і збереження історико-культурної спадщини батьківщини Т. Шевченка, брав участь у відродженні краєзнавчого руху в області. Визначною подією як для М. Пономаренка-краєзнавця, так і для краєзнавства Черкащини в цілому стала установча конференція обласного краєзнавчого товариства, яка відбулася 9 грудня 1989 р. Для її проведення було сформовано оргкомітет з представників організацій-засновників та інших установ міста. До його складу увійшли Г. Кирилюк, П. Соса, О. Костюкова, Я. Воловик, В. Гончаренко, С. Кривенко та М. Пономаренко. Саме Михайло Федорович був головним промовцем конференції з доповіддю «Краєзнавство на Черкащині». Він окреслив основні віхи становлення краєзнавства регіону, наголосив на здобутках дослідників краю другої половини ХХ ст. та акцентував на проблемах краєзнавчих досліджень кінця 1980-х рр. Михайло Федорович висловив своє бачення оптимізації організаційно-краєзнавчої роботи на Черкащині, а саме:

Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців

1) створити науково-реставраційну виробничу майстерню в області;

2) активізувати роботу по боротьбі з руйнацією пам'яток історії та культури;

3) сформувати краєзнавчі спілки, у рамках яких краєзнавчий рух на демократичній та науковій основі здійснювався б ефективніше;

4) розвивати літературне, географічне, етнографічне, природниче та лінгвістичне краєзнавство [3, с. 3–16].

Відповідно до рішення Черкаської обласної установчої конференції краєзнавчого товариства від 9 грудня 1989 р. було утворено обласне краєзнавче товариство (голова – П. Соса), обрано склад ради товариства, до якої входив М. Пономаренко (заступник голови товариства), а його пропозиції були внесені до основних напрямів роботи [3, с. 22–25]. Цікаво, що, за словами В. Мельниченка, спершу на посаду голови Черкаського обласного товариства розглядали кандидатуру Михайла Федоровича, проте він уважав, що, проживаючи в Золотоноші, керувати осередком буде складно, тому і рекомендував себе на посаду заступника.

27 березня 1990 р. у Києві відбувся Перший (установчий) з'їзд Спілки краєзнавців України. Делегатами від Черкаського обласного товариства були П. Соса, М. Пономаренко, М. Шмиголь, В. Мицик та М. Іщенко. Під час з'їзду було проголошено створення Всеукраїнської спілки краєзнавців (далі – ВСК, з 2008 р. – Національна спілка краєзнавців України) та затверджено її статут. За таких умов Черкаське обласне краєзнавче товариство набуло статусу обласної організації ВСК і надалі будувало свою роботу на основі її статуту [3, с. 24; 2, с. 93–94, 98].

Незважаючи на поважний вік, у першій половині 1990-х рр. Михайло Федорович продовжував займатися організаційно-краєзнавчою діяльністю. Він узяв участь у дебатах на Пленумі управління ВСК, що проходив у Києві 23 квітня 1991 р. Виступав на конференції «Проблеми підготовки до 400-річчя з дня народження Богдана Хмельницького» 15 листопада 1991 р. в м. Чигирині. 20 грудня 1991 р. в Києві під час святкування 25-ї річниці від дня утворення УТОПК Михайло Федорович, як багатолітній активіст,

став першим лауреатом премії імені В. Антоновича. 22 грудня 1992 р. М. Пономаренко був присутній на засіданні секції пам'яток археології при правлінні Черкаської обласної організації УТОПІК. На цьому заході кінвський краєзнавець М. Іщенко пропонував кандидатуру Михайла Федоровича на здобуття республіканської премії імені В. Хвойки [7, арк. 12, 22; 8, арк.15–16].

Зазначимо, що збережені в особовому фонді (Ф. Р-5428) листи М. Іщенко до М. Пономаренка стали цінним джерелом для вивчення його організаційно-краєзнавчої діяльності у другій половині 1980–1990-х рр. Зокрема, у листах є відомості про підготовку краєзнавців до участі в першому Всесоюзному з'їзді краєзнавців у Полтаві 1987 р. [6, с. 1660–1663].

У 1994 р. М. Пономаренка було запрошено на Всеукраїнську науково-практичну конференцію музейних працівників, де він виступив з доповіддю на тему «Хмельницький і Черкащина». Важливо, що під час проведення цього заходу академік П. Тронько вручив йому свідоцтво про присвоєння звання «Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців». Цього ж року був учасником VII звітно-виборчої конференції Золотоніської районної організації УТОПІК, де його обрали членом президії та делегатом на XI обласну конференцію товариства. За активну краєзнавчу діяльність Михайло Федорович став першим лауреатом Черкаської обласної літературно-краєзнавчої (з 2001 р. – краєзнавчої) премії імені М. Максимовича [9, с. 130, 137, 140, 143; 8, арк. 63–70; 1, с. 241–242].

З доповіддю «Історичне краєзнавство на Черкащині» виступав на VII Всеукраїнській науковій конференції «Історичне краєзнавство в Україні: традиції та сучасність», що проходила 3–4 жовтня 1995 р. у Черкасах. Упродовж 1991–1996 рр. був одним з редакторів науково-популярного видання Черкаської організації ВСК «Краєзнавець Черкащини». У цей період Михайло Федорович зосереджувався на літературному краєзнавстві та історії козацтва. Опублікував статті «Українське козацтво» (1991), «Хмельниччина на Черкащині» (1992) [4, с. 5–9; 5, с. 459–461].

На обласній звітно-виборчій конференції, що відбулася в червні 1996 р., головою правління обласної організації знову було обрано П. Сосу, а на посаду заступника було погоджено

Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців

М. Пономаренка та В. Мельниченка. Як почесний член ВСК Михайло Федорович увійшов до делегації Черкаської організації краєзнавців на II з'їзді ВСК 25 грудня 1996 р., під час якого був затверджений у складі правління обласного осередку [2, с. 98; 9, с. 25, 97].

Таким чином, можемо стверджувати, що М. Пономаренко зробив великий внесок у відродження та розгортання краєзнавчого руху на Золотоніщині, Черкащині та в Україні загалом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лазуренко В. М. Історія суботівського історичного музею у епістолярній спадщині видатних краєзнавців Черкащини. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія») : журнал. 2024. № 2 (20). С. 1568–1585. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1568-1585](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1568-1585)
2. Мельниченко В. М. Історичне краєзнавство : навч. пос. для студ. історичного факультету. Черкаси : Видавництво Черкаського Національного університету, 2002. 130 с.
3. Пономаренко М. Краєзнавство на Черкащині. *Краєзнавець Черкащини*. Черкаси. 1990. Вип.1. С. 4–16.
4. Пономаренко М. Хмельниччина на Черкащині. *Краєзнавець Черкащини*. Черкаси, 1992. Вип. 3. С. 5–9.
5. Пономаренко М. Історичне краєзнавство на Черкащині. VII Всеукраїнська наукова конференція: «Історичне краєзнавство традиції та сучасність». Київ, 1995. Ч. 2. С. 459–461.
6. Прокопчук В. С., Грищенко А. П. Краєзнавчий рух 1980-х–1990-х у поглядах сучасників на прикладі листів М. Іщенка до М. Пономаренка. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2024. № 2 (20). С. 1660–1663. DOI:[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1650-1663](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1650-1663)
7. Протоколи III-го пленума правління Золотоношської районної організації от 3 декабля 1982 г. ДАЧО. Ф. Р-4468. Оп. 1. Спр. 434. 32 арк.
8. Протоколи XI звітно-виборних конференцій Канівської міськ-районної, Золотоніської, Монастирищенської, Корсунь-Шевченківської, Лисянської, Тальнівської та Чигиринської районних організацій. ДАЧО. Ф. Р-4468. Оп. 1. Спр. 683. 147 арк.
9. Трощак П. Т. II-й з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 грудня 1996 року) : матеріали та документи. Київ : Рідний край, 1997. 185 с.